

Разьдзел 1

ДЫНАМІКА ГРАМАДЗКАЙ ДУМКІ Ў ПЭРЫЯД ПАМІЖ ПРЭЗЫДЭНЦКІМІ ВЫБАРАМІ (ВЕРАСЕНЬ 2001 ГОДУ) І ВЫБАРАМІ Ў МЯСЦОВЫЯ РАДЫ (САКАВІК 2003 ГОДУ)

Стаўленьне беларусаў да ўлады і апазыцыі

Праз год пасля перамогі Аляксандра Лукашэнкі на прэзыдэнцкіх выбарах у верасьні 2001 году НІСЭПД правёў апытаньне грамадзкае думкі. Паводле апытаньня, праведзенага ў верасьні 2002 году, ацэнка беларусамі дзяржаўных інстытуцыяў зьніжалася прапарцыйна росту спадзеваў на ўласныя сілы. Вынікі апытаньня (1 509 чалавек у веку 18 гадоў і старэйшыя, пры гранічнай памылцы рэпрэзэнтатывунасьці не вышэйшай за 0,03) сьведчылі пра далейшае аддаленьне грамадзтва ад дзяржавы. Паволі, але няўхільна, зьніжаўся рэйтынг прадстаўнікоў улады, рос недавер насельніцтва. Гл. табліцу 1.

У сярэднім ацэнка дзяржаўных інстытуцыяў рэспандэнтамі хутчэй адпавядае ўзроўню "блага", чымся "здавальняльна". Праўда, прэзыдэнцкі бал можна акругліць да слабой тройкі. Але парлямэнт

Інстытуцыя	Ацэнка					У сярэднім
	1	2	3	4	5	
Прэзыдэнт	17.6	20.5	30.7	21.1	8.3	2.82
Урад	18.1	27.5	37.2	12.9	2.6	2.54
Парлямэнт	20.3	28.7	35.5	11.5	2.2	2.46
Мясцовыя ўлады	24.0	25.1	31.4	14.8	2.7	2.46

Табліца 1. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Як бы вы ацанілі па пяцібальнай шкале працу беларускіх уладаў?", %

і мясцовыя ўлады пры акругленьні балаў, паводле вынікаў апытаньня, праведзенага праз год пасля прэзыдэнцкіх выбараў, у сярэднім набіралі цьвёрдую двойку. Бальшыня рэспандэнтаў так ці іначай паставілі беларускім інстытуцыям адзнакі ад адзінкі да тройкі. Чацьвёрку самому Аляксандру Лукашэнку паставіў толькі адзін зь пяцёх, "выдатна" не паставілі й дзесяць з сотні.

Варыянт адказу	10'01	04'02	09'02
У правільным кірунку	38.1	21.4	21.3
У няправільным кірунку	36.7	55.5	49.1
ЦА/НА	25.2	23.1	29.6

Табліца 2. Дынаміка разьмеркаваньня адказаў на пытаньне "На Ваш погляд, у цэлым сытуацыя ў нашай краіне разьвіваецца ў правільным кірунку ці ў няправільным?", %

Недавер да ўладаў разьвіваўся на тле трывожных чаканьняў. Пасьля прэзыдэнцкіх выбараў узмацнялася адчуваньне, што сытуацыя ў краіне разьвіваецца ў непажаданым кірунку. Гэта адлюстроўваюць параўнаньні вынікаў апытаньняў у кастрычніку 2001-га, красавіку і верасьні 2002-га году. Гл. табліцу 2.

Адразу пасля "элегантнай" перамогі Аляксандра Лукашэнкі на выбарах 2001 году электарат адчуў павелічэньне свайго матэрыяльнага дабрабыту. У кастрычніку 2001 году крытыкі беларускага шляху былі амаль роўныя па колькасьці прыхільнікам прэзыдэнта. Але ўжо ўвесну 2002 году настроі пачалі мяняцца. Вынікі апытаньняў НІСЭПД, што праводзіліся з красавіка 2000 да верасьня 2002 году, адлюстроўваюць дынаміку грамадзкае думкі што да эканамічнай сытуацыі ў Беларусі. Гл. табліцу 3.

Адсотак тых, хто адзначаў пагаршэньне эканамічнай сытуацыі, зьнізіўся ў пэрыяд прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году. У кастрычніку 2001 году найменшая колькасьць рэспандэнтаў, у параўнаньні

Табліца 3. Зьмены эканамічнай сытуацыі ў Беларусі за апошні год, %*

Варыянт адказу	04'00	10'00	08'01	10'01	04'02	09'02
Пагоршылася	64.8	57.5	35.9	29.2	55.5	50.0
Не зьмянілася	27.9	33.8	40.7	47.4	33.2	37.8
Палепшылася	7.0	7.5	16.9	17.8	7.7	5.9

*Радкі "цяжка адказаць" і "няма адказу" выключаныя

з вынікамі іншых апытанняў, адзначылі пагаршэньне эканамічнай сытуацыі, і найбольша колькасьць выбрала адказ "эканамічная сытуацыя палепшылася".

Увосень, праз год пасья прэзыдэнцкіх выбараў, ужо палова электарату лічыла, што Беларусь рухаецца не туды. Трэцяя частка было цяжка ацаніць сытуацыю, і толькі адна пята частка рэспандэнтаў глядзела ў будучыню з аптымізмам. Адпаведна настроям зьмяняліся і чаканьні. Гл. табліцу 4.

Прыхільнікі прэзыдэнта спадзяваліся на стабільнасьць і спакой. Яны ж, крыху меншай колькасьцю, чакалі, што ўлады забяспечаць палепшаньне сытуацыі ў эканоміцы, аднак ня зьвязвалі яго з правядзеньнем эканамічных рэформаў. Прыхільнікі прэзыдэнта Лукашэнкі па-ранейшаму зьвязвалі свае спадзеваньні з загаднымі мэтадамі, з дапамогай якіх прэзыдэнт зможа выправіць сытуацыю.

Што да эканамічных рэформаў, зьбліжэньня з Захадам і нават інтэграцыі з Расіяй, як прыхільнікаў, гэтак і праціўнікаў прэзыдэнта яднала іхная малалікасьць. У верасьні 2002 году ні тыя, ні другія ў большыні сваёй не чакалі ад беларускага рэжыму ніякага рэальнага збліжэньня ані з усходнім суседам, ані з Захадам.

Табліца 4. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Чаго Вы чакаеце ад цяперашніх беларускіх уладаў?", %

Варыянт адказу	Усе апытаныя	Прыхільнікі А. Лукашэнкі	Праціўнікі А. Лукашэнкі
Эканамічных рэформаў	7.3	4.6	8.4
Стабільнасьці	20.0	34.7	12.1
Палепшаньня эканамічнае сытуацыі	24.4	27.9	15.9
Інтэграцыі з Расіяй	10.5	12.5	12.5
Збліжэньня з Захадам	3.2	0.5	4.9
Нічога ад уладаў не чакаю, спадзяюся толькі на сябе	30.7	15.1	43.0

Адчужэньне грамадства ад улады адбівалася на ягоным стаўленьні да ўлады. Падчас сьнежаньскага (2002) апытаньня грамадзкае думкі, праведзенага НІСЭПД мэтадам "face to face", (1 478 рэспандэнтаў пры памылцы рэпрэзэнтатывунасьці, не вышэйшай за 0,03) выявілася, што большыня беларусаў не давярае ніводнай з дзяржаўных інстытуцыяў, ні прафэсійным зьвязам, ні палітычным партыям, незалежна ад таго, ці яны прапрэзыдэнцкія, ці апазыцыйныя. Гл. табліцу 5.

Канкрэтныя дзяржаўныя і грамадзкія дзеячы таксама выклікалі ў рэспандэнтаў недавер. Прычым як афіцыйныя прадстаўнікі ўлады, так і найбольш вядомыя прадстаўнікі апазыцыі загадзя прайг-

Табліца 5. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Ці давяраеце Вы наступным дзяржаўным і грамадзкім інстытуцыям?*", %

Інстытуцыя	Давяраю	Не давяраю
Праваслаўная царква	65.7	22.4
Незалежны дасьледчыя цэнтры	43.9	26.4
Армія	49.8	37.2
Дзяржаўныя дасьледчыя цэнтры	38.6	35.5
Дзяржаўныя СМІ	40.4	44.2
Недзяржаўныя СМІ	37.1	42.4
Аб'яднаньні прадпрымальнікаў	31.3	38.5
Канстытуцыйны Суд	36.4	43.9
Прэзыдэнт	38.2	48.3
Каталіцкая царква	32.9	43.2
Свабодныя і незалежныя прафэсійныя зьвязы	29.4	42.1
Прафэсійныя зьвязы, што ўваходзяць у ФПБ	27.8	45.4
Урад	29.5	53.6
КДБ	26.7	51.7
Суды	28.7	54.9
Цэнтральная выбарчая камісія	26.6	53.7
Нацыянальны Сход	23.1	50.7
Палітычныя партыі, якія падтрымліваюць цяперашнюю ўладу	21.7	55.1
Мясцовыя выканаўчыя камітэты	23.2	58.7
Апазыцыйныя палітычныя партыі	18.4	55.0
Мясцовыя Рады дэпутатаў	22.5	59.8
Міліцыя	24.6	63.4
Праваслаўная царква	13.4	58.4

* Радкі "цяжка адказаць" і "няма адказу" выключаныя

раюць прэзыдэнту Лукашэнку ў ступені вядомасьці сярод выбарцаў. Праблема апазыцыйных дзеячоў нават ня столькі ў недаверы з боку грамадства, колькі ў іх невядомасьці, гл. табліцу 6.

Згодна з вынікамі апытання грамадзкае думкі, што праводзіліся НІСЭПД у 2001-2002 гадох, напярэдадні выбараў у мясцовыя Рады беларусы збольшага ня верылі нікому, хто мог бы змагацца за ўладу.

Дынаміка грамадзкае думкі што да Захаду і Расіі

Беларуская грамадзкая думка што да Расіі і Захаду ў пэрыяд паміж выбарамі прэзыдэнта і выбарамі ў мясцовыя Рады разьвілася пад уплывам палепшаньня расійска-амэрыканскіх і расійска-

Табліца 6. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Ці давяраеце Вы наступным беларускім дзяржаўным і грамадзкім дзеячам?", %

Дзяч	Давяраю	Не давяраю	Ня ведаю такога
Аляксандар Лукашэнка	37.0	45.3	2.9
Міхаіл Мясьніковіч	16.8	25.1	44.9
Генадзь Навіцкі	21.2	35.0	26.4
Лідзія Ярмошына	18.7	35.5	27.5
Леанід Козік	13.9	28.8	42.6
Рыгор Васілевіч	10.2	20.7	58.9
Урал Латыпаў	13.3	30.3	43.6
Пятро Пракаповіч	11.2	28.0	47.9
Валянцін Сукала	8.9	23.1	56.2
Анатоль Лябедзька	11.5	31.1	40.6
Аляксандар Вайтовіч	7.7	23.4	55.4
Мікалай Статкевіч	9.1	29.3	45.6
Валеры Фралоў	5.7	20.1	62.3
Віктар Шэйман	10.4	32.0	44.8
Вадзім Папоў	7.0	25.1	55.1
Станіслаў Шушкевіч	15.5	51.2	15.1
Сяргей Гайдукевіч	13.4	48.3	19.9
Вінцук Вячорка	9.6	35.2	41.9
Сяргей Калякін	9.4	40.8	35.3
Зянон Пазьняк	9.3	58.9	17.2

эўрапейскіх стасункаў. Разам з тым, унутраная сытуацыя таксама істотна вызначала погляды на міжнароднае становішча.

Беларусь яшчэ дасюль не ўспрымаецца значнай часткай грамадства як самадастатковая, сувэрэнная і паўнаважная дзяржава. Млявая, бясконца палітычная інтэграцыя з Расеяй, падпісаньне дамоваў і прапаганда аб'яднаньня з абодвух бакоў ператварыліся ў звыклы фон беларускай палітыкі. Інтэграцыйная рыторыка да лета 2002 году была абавязковым элемэнтам беларускае прапаганды.

Паводле вынікаў верасьнёўскага апытання 2002 году, інтэграцыю з Расіяй ўхвалялі й прыхільнікі, і праціўнікі беларускага прэзыдэнта. Разыходжаньне было адзначанае адно ў сцэнарах, паводле якіх мусіла адбыцца інтэграцыя — па мадэлі Эўрапейскага зьвязу або аншлюсу. Гл. табліцу 7.

Дакладнейшы абраз стаўленьня беларусаў да інтэграцыі выявіўся б пры наяўнасьці ў прапанаваных адказах НІСЭПД варыянту поўнай адмовы ад інтэграцыі. Таму ацэньваць вынікі гэтага апытання трэба з пэўнай асьцярожнасьцю, хаця наяўнасьць варыянту "цяжка адказаць" усё-ткі дазваляе інтэрпрэтаваць гэтыя дадзеныя.

Табліца 7. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Нядаўна Ўладзімер Пуцін жорстка скрытыкаваў падыходы беларускага кіраўніцтва да інтэграцыі Беларусі й Расіі, а на апошняй сустрэчы з Аляксандрам Лукашэнкам у Крамлі прапанаваў выбраць адно з двух: або аб'ядноўвацца паводле прынцыпаў Эўрапейскага зьвязу (кожная дзяржава застаецца незалежнай, але разьлічвае на свае сілы), або Беларусь мусіць увайсці ў склад Расійскай Фэдэрацыі (і атрымаць падтрымку на роўных правах зь іншымі рэгіёнамі). Які з гэтых варыянтаў вы падтрымоўваеце?", %

Варыянт адказу	У цэлым па выбарцы	Прыхільнікі А. Лукашэнка	Праціўнікі А. Лукашэнка
Інтэграцыю паводле прынцыпаў Эўрапейскага Зьвязу	48.5	28.6	64.5
Інтэграцыю шляхам уваходжаньня Беларусі ў склад Расіі	21.9	28.6	17.7
Цяжка адказаць	29.6	41.8	17.8

Мяркуючы, што выбар нейкай мадэлі інтэграцыі фатальна непазбежны, рэспандэнты давалі адпаведныя адказы. У выніку перакананыя прыхільнікі інтэграцыі на прынцыпах Эўрапейскага зьвязу колькасьцю перасягнулі й прапрэзыдэнцкіх прыхільнікаў Эўразьвязу, і прыхільнікаў паглынаныя Беларусі Расіяй. Больш за траціну прэзыдэнцкага электарату ўстрымалася ад адказу. Затое сярод незадаволеных Лукашэнкам тых, хто ня вызначыўся, было ўдвая менш.

Прыхільнікі беларускага прэзыдэнта, якія выступаюць як за паглынаныя Беларусі Расіяй, гэтак і за добрасуседзкія стасункі з Расіяй у рамках Эўрапейскага зьвязу, выказаліся аднолькава. "За" — адзін з трох.

У выпадку рэфэрэндуму на конт расійска-беларускага аб'яднаньня і ягоньх прынцыпаў можна чакаць, што дзьве траціны праціўнікаў Аляксандра Лукашэнкі прагаласуюць за мадэль Эўрапейскага зьвязу. Да іх далучыцца яшчэ траціна прыхільнікаў А. Лукашэнкі.

Хаця кожны чацьверты ў версьні 2002 году ня вызначыўся з адказам, у цэлым на аднаго праціўніка ўваходжаньня ў Эўропу прыпадае як мінімум пяць патэнцыйных прыхільнікаў Эўрапейскага зьвязу. Гл. табліцу 8.

Такім чынам, кожны другі выказаў гатовасць, не пакідаючы роднай старонкі, апынуцца ў Эўропе. Пры гэтым матывы для такога адказу могуць быць найразьнейшыя — ад жаданьня дасягчы эканамічнага дабрабыту "як у Эўропе" і да імкненьня да свабоды і праўнай абароненасьці, захаваньня гарантыяў захаваньня правоў чалавека.

Пасьля краху нязьдзейсьненых надзеяў на вяртаньне ў СССР

Табліца 8. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Калі б заўтра адбыўся рэфэрэндум на конт уваходу Беларусі ў Эўрапейскі Зьвяз, як бы вы прагаласавалі?", %

Варыянт адказу	у цэлым па выбарцы	Прыхільнікі А. Лукашэнкі	Праціўнікі А. Лукашэнкі
За	53.4	28.0	69.6
Супраць	8.1	21.5	3.9
Ня стаў бы галасаваць	13.0	17.2	8.9
Цяжка адказаць	25.5	33.2	17.6

Варыянт адказу	06'99	11'99	04'01	09'02
Не	17.6	20.2	23.5	41.2
Так	47.7	43.7	36.8	31.3

Табліца 9. Дынаміка разьмеркаваньня адказаў на пытаньне: "Ці ёсьць пашырэнне НАТО пагрозай для Беларусі?", %

тупіковы характар беларускага шляху адчуваюць нават старыя савецкія беларусы. Эўрапейскі ровень жыцьця — галоўны іхны матыў прагаласаваць за Эўрапейскі зьвяз. Паступова выкараняецца нэгатыўнае стаўленьне нават да блёку НАТО, чый вобраз агрэсара эфэктыўна насаджаўся яшчэ савецкай прапагандысцкай машынай. Літаральна за 5 месяцаў, з красавіка па жнівень 2002 году, яшчэ да Лукашэнкавай спробы прарвацца на праскі саміт НАТО ў лістападзе, адбыўся пералом. У красавіку 2002 году бальшыня рэспандэнтаў НІСЭПД бачыла пагрозу ў пашырэнні НАТО. У верасьні тых, хто бачыў у пашырэнні НАТО небясьпеку для Беларусі, было на 10% менш, чымся тых, хто ня бачыў пагрозы ў пашырэнні альянсу. Гл. табліцу 9.

У значнай ступені на рост даверу да НАТО паўплывала палешаньне стасункаў Расіі і Захаду, што адбілася на характары прапаганды расійскіх электронных СМІ.

Ёсьць і яшчэ адзін чыньнік папулярнасьці Расіі і Эўропы ў Беларусі. Гэта, апрача арыентацыяў Расіі на Эўропу, фактар пэрсоналіфікацыі ўлады — імідж расійскага прэзыдэнта Ўладзімера Пуціна. Расійскі прэзыдэнт больш сымпатычны беларусам, чым уласны. Такі адказ яшчэ ў красавіку 2002 году дала бальшыня апытаных НІСЭПД. На тле зьніжэньня рэйтыngu Аляксандра Лукашэнкі рэйтынг Уладзімера Пуціна, прэзыдэнта суседняй краіны, рос. Гл. табліцу 10.

Беларуская ўлада экспloatавала непаўнаважнасць нацыянальную самасьведомасьць беларусаў, імкнучыся падтрымліваць яе ў такім стане. І цяпер трапіла ў пастку ёй жа самой выгадаванага палітычнага інфанталізму. Ні ў воднай зь дзяржаваў СНД грамадзтва не ўскладае столькі спадзеваў на Расію ў якасьці крыніцы пераменаў унутры ўласнае краіны, як у Беларусі!

Табліца 10. "Хто з сучасных палітыкаў найвышэйшага рангу ў найбольшай ступені Вам сымпатычны, адпавядае Вашаму ідэалу палітыка?", % (магчымы больш за адзін адказ)

Варыянты адказу	11'99	04'00	10'01	04'02
У. Пуцін	-*	55.5	65.2	68.1
А. Лукашэнка	44.9	37.0	36.8	26.0
Г. Шродэр	16.0	10.2	12.6	14.3
Э. Блэр	6.7	5.1	8.0	10.2
Ж. Шырак	-*	11.4	8.6	9.3
Дж. Буш (малодшы)	-*	-*	7.7	8.5
Ф. Кастра	14.7	7.7	9.4	7.9
А. Квасьеўскі	7.9	5.9	4.6	7.4
В. Гавэл	8.0	5.7	4.3	5.3
В. Адамкус	7.2	2.6	2.5	4.6
В. Кашгуніца	-*	-*	3.1	2.0
С. Хусэйн	6.0	3.4	3.2	1.5
Л. Кучма	5.6	2.5	2.4	1.3
Б. Клінтан	29.6	24.3	-*	-*
С. Мілошавіч	2.8	2.0	-*	-*
Б. Ельцын	2.7	-*	-*	-*
Іншы	7.1	1.7	8.2	7.6

* У той час прозьвішчы гэтых палітыкаў не называліся.

Паводле вынікаў верасьнёўскага апытаньня НІСЭПД, у 2002 годзе магчымаць страты незалежнасьці і дзяржаўнага сувэрэнітэту ня надта трывожыла беларусаў: ён быў ім не настолькі дарагі, каб змагацца за яго з зброяй у руках ці выказваць сваю незадаволенасьць мірнымі сродкамі. Гл. табліцы 11, 12.

Ужо за год пасья выбараў прэзыдэнта бальшыня беларусаў была гатовая ўдзельнічаць у выбарах у парламэнт аб'яднанае дзяржавы, якія, згодна з прапановай прэзыдэнта Пуціна, меліся адбыцца ўвосень 2003 году. Гл. табліцу 13.

Табліца 13. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Калі будучь праводзіцца выбары ў парламэнт Зьвязу Беларусі і Расіі, ці будзеце Вы браць у іх удзел?", %

Варыянт адказу	У цэлым па выбарцы	Прыхільнікі А. Лукашэнка	Праціўнікі А. Лукашэнка
Так	60.9	68.0	58.3
Не	17.3	7.5	24.4
ЦА	21.8	24.5	17.3

Табліца 11. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Расійскі прэзыдэнт прапанаваў таксама ўвесну 2003 году правесці рэфэрэндум аб пытаньні: "Ці згодныя Вы, што Расія і Беларусь аб'яднаюцца ў адзіную дзяржаву на падставе наступных прынцыпаў: а) забесьпячэньне роўнасьці правоў і свабоды грамадзянаў аб'яднанае дзяржавы; б) роўнасьць рэгіёнаў Расійскай Фэдэрацыі і Беларусі як суб'ектаў адзінае дзяржавы; в) стварэньне адзіных органаў улады ў адпаведнасьці з Канстытуцыяй Расійскай Фэдэрацыі?" Калі такі рэфэрэндум адбудзецца, як Вы будзеце галасаваць?", %

Варыянт адказу	У цэлым па выбарцы	Прыхільнікі А. Лукашэнка*	Праціўнікі А. Лукашэнка*
Адказу, што згодны	32.3	41.7	27.0
Адказу, што ня згодны	26.3	22.4	37.2
Пакуль яшчэ ня ведаю, пагляджу па акалічнасьцях	31.7	29.5	28.5
Ня буду ўдзельнічаць у такім рэфэрэндуме	8.0	6.4	7.2

* Перакананья прыхільнікі — гэта тыя, хто гатовы галасаваць за А. Лукашэнка на выбарах прэзыдэнта Беларусі, а таксама Зьвязу Беларусі і Расіі, хто давярае яму і лічыць ідэалам палітыка. Перакананья праціўнікі — тыя, хто не давярае прэзыдэнту і ўва ўсіх іншых пытаньнях выбірае іншага палітыка.

Табліца 12. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Калі паводле вынікаў рэфэрэндуму Беларусь усё-ткі ўвойдзе ў склад Расійскай Фэдэрацыі, як Вы, хутчэй за ўсё, будзеце сябе паводзіць?", (адказваюць толькі тыя, хто на папярэдняе пытаньне адказалі "нязгодны" або "ня буду ўдзельнічаць"), %

Варыянт адказу	У цэлым па выбарцы	Прыхільнікі А. Лукашэнка	Праціўнікі А. Лукашэнка
Пагаджуся з гэтым, таму што вынікаў рэфэрэндуму ўжо ня зьменіш	29.5	25.4	30.3
Вазьму ўдзел у масавых акцыях пратэсту (мітынг, дэманстрацыя, страйках), каб паспрабаваць зьмяніць гэтыя вынікі	7.9	2.1	13.8
Зьеду ў іншую краіну на сталае жыхарства	2.4	0	4.9
Буду гатовы адстойваць незалежнасьць Беларусі з зброяй у руках	2.1	0.4	2.9
ЦА	11.2	12.9	10.2

Варыянт адказу	Беларусь	Расія
З свабодай сродкаў масавай інфармацыі	71.0	20.6
З свабоднымі і справядлівымі выбарамі	66.8	25.3
З захаваньнем правоў чалавека	65.7	26.2
Зь незалежнасьцю судовае ўлады	63.6	28.2
З падзелам паўнамоцтваў паміж заканадаўчай і выканаўчай уладамі	61.6	29.3
З дыскрымінацыяй грамадзянаў паводле палітычных, рэлігійных і інш. падставаў	51.5	36.9

Табліца 14. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне, дзе больш яшчэ ня вырашаных праблемаў, у Беларусі ці ў Расіі, %

Прычыны гатовасці аб'яднацца з Расіяй у значнай ступені тая ж, што і ў жаданні далучыцца да Эўрапейскага Зьвязу. У меру інтэграцыі Расіі ў сусьветную супольнасьць, у меру эканамічных пераўтварэньняў, ацэнка беларусамі расійскага роўна жыцьця становіцца больш высокай у параўнаньні з ацэнкай стану рэчаў на радзіме. Апрача гэтага, як паказалі вынікі апытаньня НІСПД у сьнежні 2002 году, пераважная бальшыня дарослага насельніцтва Беларусі мяркуе, што Расія дамаглася значна большых посьпехаў у дэмакратызацыі грамадства. Гл. дыяграму 2, таб. 13.

У сьнежні 2002 году чацьвёра зь дзесяцёх беларусаў (44%) лічылі, што насельніцтва Расіі ў цэлым жыве лепш, чым у Беларусі, крыху больш за траціну (35,1%) лічылі, што горш.

Стаўленьне беларусаў да інтэграцыі з Расіяй шмат у чым вызначаецца ня толькі шматгадовай прапагандай расійска-беларускага аб'яднаньня, якая абапіралася на ідэалігічную спадчыну савецка-

Дыяграма 2. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Пасьля распаду СССР лідэры бальшыні былых савецкіх рэспублікаў абавязаліся будаваць дэмакратычныя дзяржавы і грамадзянскія супольнасьці. На Вашу думку, Беларусь ці Расія дасягнулі большага прагрэсу ў гэтым кірунку?"

Варыянт адказу*	%
Расія	56.4
Беларусь	16.4

* Тут і далей пазыцыі "Цяжка адказаць" і "Няма адказу" выключаныя.

га часу, але і ў значнай ступені ўсё тым жа адчужэньнем грамадства ад уласных палітычных элітаў. Людзі прымаюць інтэграцыю з Расіяй, як і ўваходжаньне ў Эўрапейскі Зьвяз, бо расцэньваюць гэта як спосаб разьвязаць унутраныя беларускія праблемы, — паколькі ані ўлада, ані апазыцыя іх не разьвяжа.

Тое, што за аб'яднаньне ці то з Расіяй, ці то з Эўразьвязам, — аж да страты дзяржаўнасьці — дзеля разьвязаньня надзённых побытавых праблемаў, выказваецца значная доля беларускага грамадства, тлумачыцца ня толькі нястачай нацыянальнай сьведомасьці ў беларусаў. Арыентацыі шараговых грамадзянаў Беларусі на інтэграцыю зь іншымі дзяржавамі, зафіксаваныя апытаньнямі НІСЭПД, — гэта своеасаблівы вотум недаверу беларускім элітам, якія існуюць у сабе і дзеля сябе, раўналежна бальшыні грамадства.

Безгалосая бальшыня ня верыць элітам, не атрымлівае ад іх зразумелай мадэлі паводзінаў, якая б эфэктыўна арыентавала шараговых грамадзянаў у палітычнай сытуацыі. Грамадства аддадае самому сабе. Назіраецца фактычная адсутнасьць палітычнага прадстаўніцтва грамадства пры фармальна існуючай дэмакратыі. Маўклівая беларуская бальшыня ў такой сытуацыі ўспрымае выбары як апошнюю магчымасьць заявіць пра сябе і сваё меркаваньне, не ўступаючы ў канфлікт з уладамі.

Стаўленьне беларусаў да выбараў у мясцовыя Рады

У сьнежні 2002 году, паводле дадзеных дасьледаваньня НІСЭПД (1 478 чалавек было апытана мэтадам "face to face", памылка выбаркі — ня больш за 0,03), яўная бальшыня рэспандэнтаў выказала гатовасьць браць удзел у абраньні мясцовых органаў улады. Гл. таб. 14.

Колькасьць прыхільнікаў нелягальных уладам кандыдатаў, паводле апытаньня, аказалася прыблізна аднолькавай. Пры гэтым калі ў красавіку 2002 году палова рэспандэнтаў меркавала, што на мяс-

Табліца 14. Дынаміка разьмеркаваньня адказаў на пытаньне "Ці зьбіраецеся Вы браць удзел у выбарах у мясцовыя Рады?", %

Варыянт адказу	03'99	09'02	12'02
Так	45.0	60.3	63.6
Не	20.0	20.3	16.6
Яшчэ ня ведаю	34.0	—*	—*
НА/ЦА	1.0	19.4	19.8

* У гэтым апытаньні няма такога варыянту адказу

цовых выбарах сымпатыі насельніцтва будуць на баку лукашэнкаўскіх стаўленікаў, то за сем месяцаў, у сьнежні, у іх перамогу на месцах верыла крыху больш за траціну рэспандэнтаў. Колькасьць упэўненых у антыпрэзыдэнцкіх настроях электарату вырасла ўжо да чвэрці ад колькасьці апытаных. Гл. таб. 15.

Такім чынам, на думку кожнага чацьвёртага рэспандэнта, гатовасьць электарату аддаць галасы лукашэнкаўцам істотна зьнізілася. Акурат уяўленьні пра тое, каму аддасць перавагу бальшыня, часта вызначаюць, каму аддадуць перавагу тыя, хто яшчэ ня вызначыўся. У пэрспэктыве імкненьне быць падобным да бальшыні можа стаць прычынай для галасаваньня супраць прэзыдэнта й ягоных прыхільнікаў.

Папулярнасьць палітычных партыяў у Беларусі вельмі нізкая. Больш чым праз год пасля прэзыдэнцкіх выбараў (дадзеныя апытаньня НІСЭПД у сьнежні 2002 году) бальшыня рэспандэнтаў не сымпатызавала канкрэтнай палітычнай партыі. Гл. таб 16.

Табліца 15. Дынаміка разьмеркаваньня адказаў на пытаньне пра характар будучага галасаваньня, %

Варыянт адказу	За якога кандыдата Вы прагаласавалі?			За каго, на Вашую думку, прагаласуе бальшыня?		
	04'02	09'02	12'02	04'02	09'02	12'02
За кандыдата — прыхільніка А. Лукашэнкі	29.2	27.9	31.1	49.5	35.0	36.5
За кандыдата — праціўніка А. Лукашэнкі	28.3	30.8	31.2	16.5	25.3	24.7
За іншага кандыдата	15.2	16.5	12.4	6.6	7.4	8.0
ЦА/НА	27.3	24.8	25.3	27.4	32.3	30.8

Табліца 16. Дынаміка адказаў на пытаньне пра падтрымку партыйных кандыдатаў на выбарах у мясцовыя Рады, %

Варыянт адказу	04'02	09'02	12'02
Жаночая партыя «Надзея» (В. Палевікова)*	4.3	6.9	5.8
Лібэральна-дэмакратычная партыя (С. Гайдукевіч)	5.5	7.6	5.8
Партыя камуністаў Беларуская (С. Калякін)	2.7	3.3	4.8
Аб'яднаная грамадзянская партыя (А. Лябедзька)	3.8	3.6	3.9
Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада (С. Шушкевіч)	3.8	2.9	3.5
Беларускі народны фронт «Адраджэньне» (В. Вячорка)	2.0	3.1	2.5
Кансэрватыўна-хрысьціянская партыя БНФ (З. Пазыняк)	1.9	2.9	2.2
Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя «Народная Грамада» (М. Статкевіч)	2.6	2.7	2.1
Камуністычная партыя Беларусі (В. Захарчанка)	1.7	—**	—**
Партыя працы (А. Бухвостаў)	1.4	1.6	1.9
Іншая	6.2	2.9	4.6
ЦА/НА	64.1	62.3	62.9

*Апытаньне праводзілася да абраньня новага кіраўніцтва партыі

** У гэтых апытаньнях такі варыянт адказу не прадугледжваўся

У сьнежні 2002 году толькі 5% ад агульнай колькасьці ўдзельнікаў апытаньня заявіла пра сваё партыйнае прыхільнасьці. Таму галоўным пытаньнем, якое вызначала стаўленьне да кандыдата, апрача яго перадвыбарнай праграмы, заставалася ягонае стаўленьне да прэзыдэнта Лукашэнкі і ягонае палітыкі. У гэтай сытуацыі вельмі нізкая інфармаванасьць беларускага насельніцтва пра палітычныя партыі Беларусі не была аж такой істотнай перашкодай для перамогі кандыдатаў ад апазыцыйных партыяў на мясцовых выбарах. Паводле дадзеных апытаньня ў сьнежні 2002 году, у кандыгатаў-праціўнікаў беларускага прэзыдэнта і ў прыхільнікаў шанцы атрымаць бальшыню галасоў на мясцовых выбарах былі супастаўляльныя. Гэтага нельга сказаць пра роўнасьць шанцаў на перамогу, паколькі лукашэнкаўцы валодалі адміністрацыйным рэсурсам. Гэта значыць, што ў пэрспэктыве пры ўмове свабодных і празрыстых выбараў у мясцовыя Рады можа прайсьці дастаткова высокі адсотак прадстаўнікоў дэмакратычнай апазыцыі. Гл. дыяграму 3.

Варыянт адказу	%
Давер да вынікаў выбараў быў бы вышэйшым, калі б у склад выбарчых камісіяў уваходзілі прадстаўнікі ўсіх палітычных сілаў	70.4
У склад камісіяў павінны ўваходзіць толькі тыя асобы, якія адстойваюць інтарэсы цяперашняй улады	9.3
ЦА/НА	20.3

Дыяграма 3. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Многія нашыя суграмадзяне не давяраюць вынікам выбараў, таму што ў складзе выбарчых камісіяў няма прадстаўнікоў апазыцыі. Што Вы думаеце на гэты конт?"

Усьведамленьне фактычнае няроўнасьці варункаў для кандыдатаў-прыхільнікаў і праціўнікаў прэзыдэнта на мясцовых выбарах вызначыла стаўленьне рэспандэнтаў да афіцыйных вынікаў будучага галасаваньня. Гл. таб. 17.

Толькі чацьвёра зь дзесяцёх апытаных верылі, што выбарцаў паінфармуюць пра рэальныя вынікі галасаваньня, трэцяя частка — ня верыла, чвэрць рэспандэнтаў — сумнявалася, не была пэўная. І пры гэтым шасьцёра зь дзесяцёх выказалі жаданьне ўдзельнічаць у галасаваньні. Сямёра зь дзесяцёх выбарцаў, незадаволеных беларускім прэзыдэнтам і ягонай палітыкай, загадзя выказалі недавер вынікам выбараў у мясцовыя Рады. У верасьні 2002 году рэспандэнты НІСЭПД, што ня маніліся галасаваць на выбарах у мясцовыя Рады (прыблізна пятая частка апытаных, 20,3%), матывавалі сваю адмову гэтак: гл. таб. 18.

Такім чынам, яшчэ ў верасьні 2002 году бальшыня тых, хто адмоўвіўся ад удзелу ў выбарах, назвала ў якасьці прычыны адмовы незалежнасьць улады ад выбарцаў. На другім месцы сярод прычынаў адмовы — фактычная адсутнасьць у мясцовых Радаў

Табліца 17. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Ці будучь, на Ваш погляд, афіцыйныя вынікі выбараў дэпутатаў мясцовых Радаў адпавядаць вынікам галасаваньня?", %

Варыянт адказу	Усе апытаныя	Прыхільнікі А. Лукашэнка	Праціўнікі А. Лукашэнка
Так	40.1	63.7	23.7
Не	33.6	4.4	70.6
ЦА/НА	26.3	26.0	26.6

Табліца 18. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне "Калі Вы ня маеце намеру галасаваць, дык чаму?", %* (магчымы больш за адзін адказ)

Варыянт адказу	Усе апытаныя	Прыхільнікі** А. Лукашэнка	Праціўнікі А. Лукашэнка
Як ні галасуй, дэпутатамі ўсё адно стануць тыя, каго прадтрымліваюць улады	12.2	4.3	16.2
Няма годнага кандыдата, за якога можна прагаласаваць	8.1	2.3	11.5
Ня веру, што выбары будуць свабоднымі і справядлівымі	8.6	3.6	12.2
Галасаваць бессэнсоўна, паколькі ў мясцовых Радаў няма ніякіх паўнамоцтваў	9.8	4.2	13.7
Мяне гэта абсалютна не цікавіць	7.0	4.3	7.8
Няхай галасуюць тыя, хто разьбіраецца ў сытуацыі	5.1	7.7	2.9
Іншае	1.8	2.4	1.2

*Табліца чытаецца па вэртыкалі

** Перакананьня прыхільнікі — гэта тыя, хто гатовы галасаваць за А. Лукашэнка на выбарах прэзыдэнта Беларусі, а таксама Зьвязу Беларусі і Расіі, хто давярае яму і лічыць ідэалам палітыка. Перакананьня праціўнікі — тыя, хто не давярае прэзыдэнту і ўва ўсіх іншых пытаньнях выбірае іншага палітыка.

хоць якой рэальнай улады, то бок іх дэкаратыўная функцыя ў сыстэме рэальнага разьмеркаваньня паўнамоцтваў.

У сьнежні 2002 году дзьве траціны апытаных выявілі гатовасьць узяць удзел у галасаваньні. Але частка зь іх загадзя ня верыла ў праўдзівасьць выбарчых камісіяў. Гатовасьць і жаданьне ўдзельнічаць у галасаваньні спалучаліся з упэўненасьцю ў несумленным падліку галасоў.

Такое стаўленьне да выбараў у мясцовыя Рады 2003 году цяжка растлумачыць рацыянальнымі чыннікамі. Жаданьне браць удзел у выбарах і пэўнасьць, што ўсё адно падмануць, тлумачыцца асаблівым стаўленьнем беларусаў да выбараў. З аднаго боку, для постсавецкай Беларусі любыя выбары прадстаўнікоў улады, сам факт, хай сабе сымбалічнага, уплыву на фармаваньне сыстэмы ўлады, усё яшчэ застаецца чымсьці накшталт сакральнага дзеянь-

ня, рытуалу. Яго стараюцца выконваць, аднак саму неабходнасьць удзелу ў ім, сыстэму ўладных стасункаў дакладна не ўяўляюць. Палітычная культура беларусаў, якая б адпавядала стандартам дэмакратычнага грамадства, — яшчэ ў стадыі фармаваньня. Зь іншага боку, выбары ў мясцовыя Рады даюць магчымасьць легальна і ананімна выказаць сваё стаўленьне да ўлады. Народ, які пакінуў вулічныя акцыі апазыцыі, прыходзіць да выбарчых скрыняў. Праблема ў тым, што рэальныя вынікі свайго волевыяўленьня грамадства ня можа самастойна пракантраляваць.

Высновы

Выбары ў мясцовыя Рады 2003 году адбываліся ў сытуацыі, калі бальшыня грамадства фактычна была адчужаная ад удзелу ў палітыцы. Адміністрацыйныя рэсурсы былі чыньнікам, які вызначаў вынікі выбараў, — не рэальныя лічбы, што адлюстроўваюць вынікі галасаваньня на выбарчых участках, а афіцыйныя вынікі.

Само сабою выяўленьне волі грамадства для кіраўнічай эліты Беларусі мала цікавае. Але ёй быў патрэбны адно факт правядзеньня выбараў у мясцовыя Рады дзеля абгрунтаваньня свайго паноўнага становішча. Пры наяўных адміністрацыйных і інфармацыйных рэсурсах уладам ставала яўкі некаторай часткі выбарцаў на ўчасткі й іх удзелу ў галасаваньні. Рэкламная кампанія ў СМІ праходзіла досыць спакойна, нават ціха, у параўнаньні з кампаніяй 2001 году. Грамадства мела ведаць, што выбары адбудуцца і што галасаваць лепш датэрмінова. І афіцыйныя мэдыі яму пра гэта паведамлялі. Пры канцэнтрацыі адміністрацыйных рэсурсаў для ўладаў ужо ня мела значэньня, колькі адсоткаў выбарцаў прагаласуе сапраўды. Патрабавалася перадусім яўка некаторай колькасьці выбарцаў як сьведчаньне ўдзелу грамадзян у мясцовых выбарах.

Апазыцыя была значна больш зацікаўленая ў максымальнай яўцы выбарцаў на ўчасткі і найдакладнейшым падліку народнага волевыяўленьня. Але ў яе не было дастаткова рэсурсаў для таго, каб забясьпечыць празрыстасьць выбараў і дамагчыся роўных умоваў

для кандыдатаў ад апазыцыі і ад улады. Праўда, пры ўзгодненых дзеяньнях і арганізацыі байкоту яна гэтаксама была б зацікаўленая ў максымальнай няяўцы выбарцаў на ўчасткі.

І нарэшце само беларускае грамадства, якое брала ўдзел у выбарах, фармальна рэалізоўвала свае выбарчыя правы. Аднак фактычна выціснутае з палітычнае прасторы, падзеленае на ўзроўні сваіх палітычных прэфэрэнцыяў паміж уладай і апазыцыяй, яно ня мела рэальных інструмэнтаў кантролю за правядзеньнем выбараў і дзейсных сродкаў узьдзеяньня на парушальнікаў выбарчага заканадаўства.

Улада бачыла ў выбарах сродак яе легітымацыі пры гарантаваных афіцыйных выніках. Апазыцыя ўдзельнічала ў выбарах, паколькі, так і не выпрацаваўшы супольнае стратэгіі, не магла іх эфэктыўна байкатаваць і вымушаная была браць у іх удзел, спадзеючыся атрымаць нейкую колькасьць перамогаў на месцах. Грамадства, пазбаўленае эфэктыўнага палітычнага прадстаўніцтва і пакіненае самому сабе, ішло на выбары, каб выказаць сваё стаўленьне да ўлады, спадзеючыся на палепшаньне сытуацыі.

Выбары застаюцца апошняй дэмакратычнай працэдурай, дзякуючы якой беларускае грамадства можа выказаць сваё стаўленьне да ўлады, знаходзячыся ў рамках дазволенай уладамі ж палітычнай актыўнасьці.

Выбары ў мясцовыя Рады 2003 году адбываліся пры высокім недаверы выбарцаў як да ўлады, так і да апазыцыі. Незадаволенасьць станам рэчаў у краіне нарасталая пасля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году, але ані ўлада, ані апазыцыя не ўспрымаліся значнай часткай беларусаў як сілы, здольныя рэальна зьмяніць сытуацыю да лепшага. У гэтым сьвятле гатовасьць рэспандэнтаў сацыялягічных апытаньняў падтрымаць інтэграцыю з Расіяй ці Эўропай, часта незалежна ад стаўленьня да асобы беларускага прэзыдэнта, выглядае як імкненьне развязаць унутраныя праблемы Беларусі праз замежную дапамогу, без спадзеву на ўласныя сілы.

Як апазыцыйныя партыі існуюць, ня маючы апоры ў грамадстве, гэтак і бюракратычная вэртыкаль улады функцыянуе перадусім дзеля свайго адтварэньня. Аднак і кіраўнічая эліта, і апазыцыя былі

зацікаўленья ў правядзеньні мясцовых выбараў дзеля легітымацыі сваёй улады або апраўданьня прэтэнзіяў на ўладу. Але ўлада і апазыцыя былі зацікаўленыя ў рознай ступені палітычнае актыўнасьці беларускага грамадства ў пэрыяд выбараў. Апазыцыя, пагадзіўшыся на ўдзел у выбарах, была зацікаўленая ў максымальнай актыўнасьці выбарцаў. Для беларускіх ўладаў ставала мінімальнай ступені ўдзелу грамадства ў мясцовых выбарах. Ані апазыцыя, ані самі шараговыя выбарцы, не былі здольныя ў часе выбараў сур'ёзна кантраляваць працэсу галасаваньня, забясьпечыць ягоную поўную празрыстасьць (асабліва пры датэрміновым галасаваньні) і, тым больш, караць парушальнікаў правілаў выбарчай кампаніі. Апрача таго, ужо на стадыі вылучэньня кандыдатаў ні пазбаўленая рэальных вагараў уплыву на ўладу апазыцыя, ні неарганізаванае грамадства — а немалая яго частка незадаволеная рэжымам, — не маглі забясьпечыць роўнасьці ўмоваў для кандыдатаў ад улады і ад апазыцыі. Гэтае становішча захоўвалася як пры вылучэньні кандыдатур, гэтак і ў часе перадвыбарнай кампаніі.

Пасьля выбараў палітычная актыўнасьць у Беларусі ня вырасла. Плянавыя акцыі апазыцыі, прымеркаваныя да гістарычных датаў, не сабралі істотнай колькасьці ўдзельнікаў. Выбарцы, маючы цьмяныя надзеі на перамены да лепшага дзякуючы свайму ўдзелу ў выбарах, не асабліва спадзяваліся быць пачутымі. Асноўным матывам галасаваньня быў пратэст, незадаволенасьць наяўнай сытуацыяй, а не прыхільнасьць да нейкай апазыцыйнай палітычнай праграмы.

Выбары ў мясцовыя Рады 2003 году сталі яшчэ адным эпізодам у разьвіцьці крызысу беларускае апазыцыі, аддаленьня сыстэмы бюракратычнае ўлады ад бальшыні грамадства і — адчужэньня беларускага народу ад беларускае дзяржавы.